

HUMANITIES INSTITUTE
Mürüvet Esra Yıldırım, Ph.D.

Kırk Yıl Önce Kırk Yıl Sonra: Gözaltı Anıları (1986)

Rıfat Ilgaz (1911 – 1993)

GENEL BAKIŞ

Yazar ve Eser Rıfat Ilgaz en çok *Hababam Sınıfı* adlı romanıyla tanınsa da şiir, öykü, roman, oyun ve anı türlerinde birçok eser kaleme almıştır. Yazın hayatına Kastamonu'da çıkan yerel bir dergide yayımlanan şiiriyle 1926'da başlamıştır. Babasının ölümü üzerine lise ve üniversiteye devam etmek yerine öğretmen okuluna kaydolup ilkokul öğretmeni olmuştur. Ancak 1944'te kaleme aldığı *Sınıf* adlı şiir kitabında toplumu sınıfsal düşmanlığa sevk ettiği gerekçesiyle 6 ay cezaya mahkûm edilmiş ve sabıkalı olduğu için öğretmenlik mesleğine devam edememiştir. Artık fişlendiği için hayatını gazetecilik yaparak kazanırken kaleme aldığı kitapları defalarca yasaklanmış, adı kitaplardan çıkarılmış, kendisi de birçok defa dava edilmiştir. En tanınmış eseri olan *Hababam Sınıfı* adlı romanı 1950'lerde *Dolmuş* adlı mizah dergisinde kaleme aldığı yazıların toplanmasıyla oluşturulmuştur. *Hababam Sınıfı* hem tiyatroya hem de sinemaya uyarlanmıştır. Ancak "Rıfat Ilgaz" yasaklı bir isim olduğu için filmin oluşum sürecinde hiçbir şekilde yer almamıştır. Üstelik romandaki siyasi eleştiriler senarist Umur Bugay tarafından hikâyeden arındırıldığı için Ilgaz filmde memnun kalmamıştır. Gazetecilikten emekli olduktan sonra 1974'te memleketi Cide'ye yerleşmiştir. Ancak emeklilik günlerinde de hükümet tarafından hedef tahtasına yerleştirilmekten kurtulamamıştır. 12 Eylül 1980 askeri darbesinin ardından *Hababam Sınıfı* adlı kitabı yasaklanmış, Rıfat Ilgaz ismi de filmin jeneriğinden kaldırılmıştır. *Kırk Yıl Önce Kırk Yıl Sonra: Gözaltı Anıları* (1986) adlı anı kitabında hem hükümet hem de sağ kanada mensup siyasi gruplar tarafından maruz bırakıldığı haksız muameleleri aktarmıştır. Kastamonu'nun küçük bir ilçesi olan Cide'de kaldığı süre boyunca tarikatların devlet izniyle yürüttüğü faaliyetlere tanıklık etmiş ve bundan rahatsızlık duymuştur. Lise öğrencilerinden bazıları 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı öncesinde öğretmenlerinin isteği üzerine kendisiyle laiklik hakkında söyleşi yapmış, bazıları da Halkevi'nde tiyatro gösterileri düzenlemiştir. Gençlerdeki bu eğilimden rahatsız olan Cide'nin önde gelen sağcı figürleri Rıfat Ilgaz'ın gençleri siyasi faaliyetlere yönlendirdiği gerekçesiyle tutuklanması için uğraşmıştır. Ilgaz, 1981 yılının mayıs ayının son günlerinde yalnız yaşadığı evinde *Yıldız Karayel* adlı romanını yazarken gözaltına alınmıştır. Gençlik yıllarında atlattığı tüberküloz nedeniyle bugünlerde sağlığı yeniden bozulunca askerlerin gözetiminde bir sanatoryuma yatırılmıştır. Hakkındaki gözaltı kararı orada kaldığı iki aylık süre içinde kaldırılmıştır.

KARAKTERLER

Fahir Onger	Eleştirmen
Muammer Karayel	Öğretmen
Mustafa Yılmaz	Öğretmen, kitapçı
Önder Cin	Öğretmen
Pakize Yelen	Öğretmen
Ramazan Tuğtepe	Öğretmen, Halkevi başkanı
Sevil Yıldırım	Öğretmen
Vasık Balkış	Avukat

SİNOPSİS

Rıfat Ilgaz *Sınıf* adlı kitabında solcu fikirlerin propagandasını yaptığı gerekçesiyle 1944 yılında 6 ay cezaya mahkûm edilir. Savunmasında öğretmen olması nedeniyle sınıf kelimesinden kastının okuldaki sınıflar olduğunu ve kitabın kırmızı kapaklı olmasının kırmızının göze çarpan bir renk olmasıyla ilgili olduğunu belirtse de mahkemeyi ikna edemez. Mahkeme, on dokuz parçadan oluşan kitabın ilk üç bölümünün okuldaki sınıflarla ilgili olduğunu ama diğer on altı bölümünün zenginler ve fakirler arasındaki sınıfsal ayrımı işlediğini, bunun esas amacının da sermayedarları ortadan kaldırmak olduğunu iddia eder. Bu, kanunun 142. maddesine göre bir suçtur. Böylece Ilgaz 6 ay cezaya mahkûm olur. Bu mahkûmiyetin ardından Ilgaz sabıkalı olduğu için öğretmenlik mesleğini bir daha icra edemez ve gazetecilik yapmaya başlar. Emekli olduktan sonra 1974'te memleketi Cide'ye yerleşir. Çeşitli tarikatlere mensup kişilerin artan görünürlüklerinden rahatsız olduğu günlerde askeri darbe olur. Bir süre sonra Rıfat Ilgaz yalnız yaşadığı evinde romanı *Yıldız Karayel*'i yazarken askerler tarafından

gözüne alınır. Askerler evdeki tüm gazeteleri, dergileri ve kitapları inceleyip onu Jandarma Komutanlığına götürür. Burada muayene edildikten sonra gözüne alınan diğer kişilerin yanına kapatılır. Beklerken sorgu odasından gelen sesleri dinleyince kendisiyle görüşen liseli öğrencilerin de gözüne alındığını anlar. Fakat kendisi burada sorguya çekilmez, gözleri bağlanarak dışarı çıkarılır. Gözleri bağlı olmasına rağmen çevresini kolaylıkla görür. Cide'nin ileri gelenlerinin bakışları altında jandarma aracına bindirilir. Araçta bulunan uzman çavuş ve şoförün kendisine beslediği sempati sayesinde yol arkadaşları Mustafa Yılmaz ve Ramazan Tuğtepe ile birlikte karınlarını doyurabilirler. Araç onları Kastamonu'da bırakır. Burada bir süre bir koğuştta bekletilir sonra da sorguya alınır. Sorguda Cide'ye taşınmasının altında siyasi nedenler aranınca memleketini ne kadar sevdiğini anlatmaya başlar. Fakat Ramazan Tuğtepe kalaşnikofları Cide'de bir yere sakladığını çoktan itiraf etmiştir. Tuğtepe yeri göstermek üzere Cide'ye götürülür. Rifat Ilgaz ise yine muayene edilir. Hekim onun hasta olduğunu belirtince askerlerin gözetiminde bir sanatoryuma yatırılır. Sanatoryumda kaldığı sürede askerlerin onun kaçmasına karşı önlem olarak değil onu dışarıdan gelecek saldırılara karşı korumak için onunla kaldığını anlar. Kısa süre sonra da hakkındaki gözaltı kararı kaldırılır.

OLAYLAR

Sınıf

Rifat Ilgaz kaleme aldığı *Sınıf* adlı şiir kitabı nedeniyle 1944'te 6 ay cezaya mahkûm edilir. Kitap komünizmi çağrıştıran kırmızı renktedir. Kitaba adını veren Sınıf adlı şiirinde Kadıoğlu ailesinden gelen zengin bir çocuk sınıf arkadaşı Halil'e küfürler eder, Halil ise bu küfürlere karşılık vermez. Zira babası bu Kadıoğlu'nun çiftliğinde yaşamadığıdır. Mahkeme, şiirin zenginleri fakirlere karşı zorbalık eden kötü kalpli insanlar fakirleri ise uysal ve sabırlı kimseler olarak tasvir ederek kanunun 142. maddesine muhalefet ettiğini iddia eder. 142. maddeye göre toplumsal bir zümreyi ortadan kaldırmaya teşebbüs etmek suçtur ve bu şiir sermayedarları hedeflemektedir. Ilgaz 6 ay cezaya mahkûm edildikten sonra öğretmenlik mesleğinden men edilir ve böylece gazeteciliğe başlar.

Adembaba ve Devam

1950'li yıllarda tek başına çıkardığı mizah dergisi *Adembaba*'nın ilk sayısı için 7 dava açılır. Burada dava konusu olan yazılardan birinde bir sarhoş tasviri vardır. Bu sarhoş Taksim'de gezerken gördüğü apartmanlarda oturanlara, haram yiyenlere ve kürsülerde yalan söyleyenlere küfrederken polisler tarafından yakalanır. Karakolda hükümete hakaret etmekle suçlanınca apartmanlarda oturanlara, kürsülerde yalan söyleyenlere kızdığını söyler. Onu yakalayan polis araya girip haram yiyenlere de küfrettiğini ekler. İşte o zaman hükümete hakaret ettiği söylenir. Sarhoş da bu hükümete bir şey söylemediğini, başka yerlerdeki hükümetlere laf ettiğini iddia eder. Bu sefer komiser hangi hükümete hakaret edileceğini kendilerinin gayet iyi bildiğini söyler.

Yine 1950'li yıllarda çıkardığı *Devam* adlı şiir kitabı komünizm propagandası yapmakla ve müstehcenlikle suçlanarak hemen toplatılır. Kitaptaki bir şiirde işsiz kalmış iki gencin fakir bir kızı soymak istediği ancak fakir kızın üstünde para ararken ne sutyen ne de külot bulabildikleri tasvir edilir. Bilirkişiler kitabı inceleyerek kitapta zenginlerin eleştirildiğini ama bunun komünistlik propagandası olamayacağını, genç kızın iç çamaşırlarının bulunmayışının cinsel duygular uyandırmaktan ziyade fakirliğin boyutuna işaret ettiğini rapor edince kitap hakkındaki olumsuz karar kaldırılır.

Cide

Gazetecilikten emekli olduktan sonra 1974'te memleketi Cide'de bir otele yerleşir. Otel müdürü, hakim, savcı, kaymakam, lise müdürü gibi birçok kişiyle ahbaptır. Ancak 1970'lerin sonuna doğru bu kişilerin yerine tutucu kimseler gelir. Rifat Ilgaz Milliyetçi Hareket Partisi'nin takipçileri için kullanılan "Kurtçu" ifadesiyle bilinen yeni lise müdürünün kendisinden kaçtığını hisseder. Bir süre sonra müdürün yaşadığı apartmanın ilk katı boşalınca Rifat Ilgaz arkadaşlarının ısrarıyla otelden oraya taşınır. Geniş pencerelerine perde asmadığı için yoldan geçenler tarafından hedef alınacağı korkusuyla arkadaşları tarafından uyarılır. Fakat lise müdürü oturduğu dördüncü kattaki daireden taşınınca onun yerine Rifat Ilgaz taşınır.

Tabanca

Bir gün kaymakam başçavuşla beraber Rifat Ilgaz'ı ziyaret eder ve gazetecilere tabanca verdiklerini söyler. Rifat Ilgaz şaka yaparak kimi vurmasını istediğini sorar. Kaymakam kendisini savunması için silaha ihtiyacı olduğunu belirtir. Rifat Ilgaz Cide'ye yol ve liman yapılmasını istemeyenleri eleştirmek

amacıyla yol istemeyenlerin hastalanınca hastaneye ulaşamadığı, liman istemeyenlerin motorlarının kıyıda parçalandığı bir tiyatro oyunu sahneletmiş ve özellikle Cide'de aktif olan çeşitli tarikatleri rahatsız etmiştir. Bunun farkında olan Rifat Ilgaz askerde ağır makineli tüfek komutanı olduğunu, tabanca kullanmayı bilmediğini söyler. Evinin kapısında kilit bile olmadığını, kendisini öldürmek isteyen biri olursa sabahları deniz kıyısında yaptığı yürüyüşlerden birinde onu daha kolay öldürebileceğini ekler.

Pankart

1980'de bir sabah uyandığında komşularında bir tedirginlik olduğunu fark eder. Sonrasında sabah saatlerinde evin karşısına bir pankart asıldığını, komşusunun gelininin bu pankartı parçalayıp bahçeye attığını öğrenir. Pankartın üzerinde "Rifat Ilgaz bu apartmandan çıkarılmazsa 31 Ağustos gecesi taranacak!" yazıyordu. Olanlardan haberi olmayan oğlu Aydın onu görmek için İstanbul'dan Cide'ye gelir. Rifat Ilgaz oğlunun keyfini kaçırmak istemediği için hiçbir şeyden bahsetmez. Akşam saatlerine doğru beş katlı binada ışığı yanan tek daire onun dairesidir. Balkondaki masanın başında akşamın tadını çıkarırlarken ev sahibi gelir. Ancak Rifat Ilgaz yine oğluna bir şey belli etmez ve geç saatlere kadar oturup hiçbir şey olmamış gibi oğluyla sohbet eder.

İki Olay ve İmza Günü

Sıradışı olayların pek gerçekleşmediği Cide'de bir gün imam hatip okulunun önünde bir dinamit patlar. Halkevi yöneticileri ve müdavimleri sorguya çekilir. Bu olaydan sonra jandarma komutanlığının önünde içi mermiyle dolu bir kamyon görülür. Bu kamyon, mermilerin kaçakçılık amacıyla değil köy düğünlerinde kullanılmak amacıyla alındığı söylendiği için en az altı boyunca orada bekletilir.

Rifat Ilgaz otelin salonunda okuyucuları için bir imza günü düzenlediğinde başkomiser ihbar üzerine geldiğini belirterek yasak kitap bulundurduğu gerekçesiyle tüm kitaplarından birer tane incelemek üzere alır ve gider. Rifat Ilgaz içi mermi dolu kamyonun kitapları kadar dikkat çekmemesine sitem eder.

Liseliler

Bir gün öğretmenleri Önder Cin tarafından laiklik hakkında araştırma yapmaları istenen lise öğrencileri Rifat Ilgaz'ı ziyarete gelir. O da 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı hazırlıkları içindeki öğrencilerle söyleşi yapar. Cide'deki tarikatler faaliyetlerini artırdığı için laiklik onun için önemli bir konudur.

Hababam Sınıfı

Gençler birkaç başarılı tiyatro sahneledikten sonra Halkevi ile ilişkisi olan herkes sorguya çekilir. Yönetim kurulu üyelerinden Sevil Yıldırım'ın evinde bulunan Bertrand Russell'in bir kitabıyla *Hababam Sınıfı* kitabına el konur. *Hababam Sınıfı* öyle bir kitaptır ki yazarı kitap beğenilirken unutulur ama suçlanırken hatırlanır. Rifat Ilgaz, en önemli mesajı "kötü öğrenci yoktur kötü öğretmen vardır" olan bu kitaptan uyarlanan filmde yatılı okulun müdürü çocukların eğitimsizliği yüzünden velileri suçladığı için sinirlenir. Zira romanındaki öğrencilerin çoğu kimsesiz çocuklardır ve kendisi de öğretmen okuluna babasının ölümü üzerine girmiştir. Film televizyonda yayınlanırken adının jenerikten silindiği bugünlerde müdür rolünde oynayan oyuncu Münir Özkul'un Kel Mahmut karakterini nasıl yarattığını anlatmasına hiç tahammül edemez. Yüzlerce sayfalık romanının hiçe sayılmasına içerler.

Yıldız Karayel

12 Eylül 1980'de gerçekleşen askeri darbenin üzerinden 8 ay geçmişken Rifat Ilgaz evinde *Yıldız Karayel* adlı romanını yazdığı sırada gözaltına alınır. Eve gelen askerler evdeki gazeteleri, dergileri ve kitapları ayırtırken bir astsubay bunların bir listesini hazırlamak için daktilosunu kullanmak ister. Romanın taslaklarını kenara koyarken adını sorar. Rifat Ilgaz Yıldız Karayel cevabını verip karayelin karşı kıyıda esen rüzgâr olduğunu belirtince astsubay rüzgârın kuzeyden estiğini vurgular. Rifat Ilgaz onun bir şeyler düşündüğünü anlayarak rüzgârın tam kuzeyden değil de kuzeybatıdan estiğinin altını çizer. Zira kuzeyde Rusya vardır.

Gözler Altında Gözaltı

Rifat Ilgaz hiç parası olmadan sadece üstünü giyinerek onlarla jandarma komutanlığına gitmek için evden çıkar. Kapıyı kilitleyip kilitlemeyeceğini sorarlar o da kapının kilidi olmadığını söyler.

Aşağı indiğinde her yerden birer asker çıktığını, komşuların da olan biteni pencerelerden seyrettiğini görür. Aylarca bekletilen mermi dolu kamyonun bile bu kadar ciddiye alınmadığını düşünür. Komutanlığa varınca Cide'nin ileri gelen isimlerinden birkaç kişinin gülerek dışarı çıktığını bir albayın da verdikleri bilgiler için onlara teşekkür ettiğini görür.

Muayene

İçeri girdiğinde önce muayene edileceğini öğrenir. Cide'ye taşındığından beri bir hekime sadece bir defa, bacağı şiştiği için gitmiş, aldığı idrar söktürücü ilaç yüzünden kalp krizinin eşiğine gelmiştir. Çevresi tarafından tam 70 yaşında bir adam olarak ilaç kullanmayı ve sağlık cüzdanı bile olmayışıyla bilinir. Onu muayene edecek kişi tanıdıklarından birinin damadı olan genç bir hekimdir. Steteskopu sırtına dayayıp nefes alış verişini dinler ve sağlıklı olduğunu söyler.

Koğuştta

Muayenenin ardından bir koğuştta sokulur. İçeride öğretmen arkadaşları Ramazan Tuğtepe ile Muammer Karayel'i görür. Gözleri bağlı, elleri duvara dayalı hâlde dikilmektedirler. Bir asker onun da gözlerini bağlar ve kollarını kaldırıp ayaklarını açmasını ister. Rifat Ilgaz asker ayaklarını daha da açtırmak için tekmeleyince sinirlenir, gözlerindeki bağı söküp atar ve ilerideki ranzaya oturur. Eğer dikilirse damar sertliğinden dolayı ayaklarının ve bacaklarının şişeceği emindir. Asker gidip bir onbaşıyı çağırır. Onbaşı gelince ona ayakta dikilenlerden yaşlı olduğunu ve o hâlde uzun süre bekleyemeyeceğini açıklar. Onbaşı hiçbir şey söylemeden gider.

Fatoş

Birkaç saat sonra sorgu odasından gelen sesleri duymaya başlar. Sorguya çekilenlerden biri kendisini ziyarete gelen liselilerden Fatoş'tur. Fatoş'a Rifat Ilgaz'ın kitaplarını nereden bulduğunu sorulur. Fatoş onun bir Cideli olduğunu o yüzden Cide'nin yazarı olduğunu söyler.

Fatoş iyi resim yapan genç bir kızdır. Resimleri birkaç sergide sergilenir. Annesi temizlikçi olduğu için liseyi bitirdikten sonra üniversite sınavına girmez. Zira okuyacak maddi gücü yoktur. Almanya'da çalışan bir köylüsüyle evlenir. 1984'te Rifat Ilgaz'a Almanya'dan bir bayram tebriği kartı gönderir.

Yolculuk

Sabaha karşı Rifat Ilgaz tuvaletten çıkarken bir asker tarafından gözleri bağlanır ve dışarı çıkarılır. Gözleri bağlı olmasına rağmen etrafı rahatlıkla görebilir. Cide'nin belediye başkanı ve ileri gelenlerinin küçümseyici bakışları altında araçlardan birine bindirilir. Koğuştaki arkadaşları Ramazan Tuğtepe ile Mustafa Yılmaz de aracın içindedir. Ramazan Tuğtepe İnebolu'ya götürüldüklerini söyleyince Rifat Ilgaz ön koltukta oturan uzman çavuşa konuşup konuşamayacaklarını sorar. Uzman çavuş hem konuşmalarına hem de gözlerindeki bağı çıkarmalarına izin verir. Dada'dan geldiklerini onları Kastamonu'ya götürdüklerini söyler. Şoför Rifat Ilgaz'a *Sarı Yazma* romanını yeni bitirdiğini söyleyerek konuşmaya dahil olur. Biraz sonra bir köy kahvesinin önünden geçerken uzman çavuş arabaya çay getirtir. Araçtaki onbaşı Rifat Ilgaz'a askerlikten önce *Hababam Sınıfı*'ni okuduğunu, gece sorguya çekmek için komutanlığa getirdiği kızlardan birinin de onun kitaplarını okuduğunu ve bunu sorguda korkmadan söylediğini anlatır. Akşamdan beri hiçbir şey yemedikleri için bir yerden peynir ekmek almak isterler. Rifat Ilgaz evden çıkarken yanında hiç parası olmadığı için Mustafa Yılmaz'den borç alıp arkadaşlarıyla birlikte karnını doyurur.

Kastamonu'da

Rifat Ilgaz bir Kastamonulu için en aşağılayıcı memleketin Cide olduğunu söyleyerek kendisine adını, soyadını, doğum tarihini ve yerini soran askere çekinmeden Cide cevabını verdiğini aktarır. Neden tutuklandığı sorulduğunda bunu ona sormalarına şaşırıldığını belirtir ve bir şey yazmak zorunda olduğunu söyleyen askere sosyalist olduğu cevabını verir. Kendisi gibilerin anca böyle gizli saklı yerlerde açıkgozlülerinse meydanlarda sosyalist olabildiğini ekler. Biraz sonra yine aynı araca bindirilir ve cezaevine bırakılır.

Cezaevinde

Araçlarla getirilen herkes buradaki koğuştta doldurulur. Burada da gözleri bağlı şekilde ayakta dikilmesi istenince önce bağı söker sonra da yaşından dolayı ayakta bekleyemeyeceğini söyler. Nöbetçi

oturmasına izin verir. Rifat Ilgaz Mustafa Yılmaz'ı göstererek onun da yaşlı olduğunu belirtince nöbetçi onun da oturmasına izin verir. Rifat Ilgaz'ın yazar olduğunu öğrendikten sonra Cide'de neden böyle bir operasyon yapıldığını sorar. Rifat Ilgaz nöbetçiden duyduğu "operasyon" kelimesini garipser.

Sorguda

Gece tam uyumak üzereyken çığlık sesleri duyar. Uykusu kaçar. Sabah onu da sorguya alırlar. Sorguyu yapan kişi Cide'de gördüğü albaydır. Ona neden Moskova'ya gittiğini, Cide'ye neden yerleştiğini sorar. Rifat Ilgaz memleketini ne kadar sevdiğini doğasını överek anlatmaya başlar. Albay neden gençleri başına topladığını sorar. Rifat Ilgaz gençlerin kendisiyle görüşmek istediğini, onlara türküler, şiirler, oyunlar öğrettiğini üstelik sadece gençlerle değil eski yazıyla yazılmış tapu kayıtlarını, padişah fermanlarını okutmak isteyen yaşlılarla da görüştüğünü söyler.

Arkadaşı Ramazan Tuğtepe'nin kalaşnikofları Cide'de sakladıklarını itiraf ettiğini öğrenince şaşırır. Birkaç ay sonra onunla karşılaşınca bunu neden yaptığını sorar. Ramazan Tuğtepe yüzlerce kalaşnikof Cide'de bulunmayınca Ankara'ya götürüldüğünü, oradaki hakimın onun yüzlerce kalaşnikofu saklayacak biri olmadığını anladığını, azarlayıp Cide'ye geri gönderdiğini anlatır.

Hastalık

Ertesi gün koğuştta Mustafa Yılmaz ile birlikte otururken Rifat Ilgaz muayene edilmek üzere çağrılır. Bu seferki hekim hasta olduğunu ve tedavi için yatması gerektiğini söyler. Komutan sigortalıysa onu Ballıdağ'daki sanatoryuma yatıracaklarını bildirir. Rifat Ilgaz sigortası olduğunu söyleyince sanatoryuma gönderilir. Yol üzerinde onu Cide'den Kastamonu'ya götüren Dadaylı jandarmalara uğurlarlar.

Sanatoryumda

Gece geç saatlerde sanatoryuma varırlar. Hastanedeki tek hekim Yakup Bey Rifat Ilgaz'ın iki aylık tedaviye ihtiyacı olduğunu bildiren raporu komutanlığa bildirir. Çam ağaçları arasında bir sanatoryumda nöbet tutmak askerleri sevindirir. Nöbet değişiminde Rifat Ilgaz'a ne istediğini sorarlar. Çay, şeker ve gazete istediğini öğrenince çay ve şekeri getireceklerini ama gazete yasak olduğu için başka hastalardan temin edebileceklerini söylerler. Rifat Ilgaz eline geçen gazetelerde kendisiyle ilgili haber arar ve 4 Haziran tarihli Cumhuriyet gazetesinde 30 Mayıs'ta gözaltına alındığı haberini okur.

Bir gün kızı Yıldız ile oğlu Aydın'ı odasının kapısında buluverir. Kızı Yıldız başhekimle konuşuca başhekim suçcuların Rifat Ilgaz'a bir saldırı düzenlemesinden korktuğunu dile getirir. Ancak Rifat Ilgaz kendisini koruyan askerlere güvendiği için hiçbir şeyden korkmaz. Bir gün nöbetçi askerlerin mutfağa çay hazırlamaya gittiği sırada çam ağaçlarının arasından bir gürültü duyulur. Dışarıdan barut kokusuna benzer bir koku gelir. Askerler telaşla odaya gelip hemen silahlarını alıp giderler. Biraz sonra yıldırım düştüğü ve elektrik kablolarının yandığı anlaşılır. Rifat Ilgaz bu olaydan sonra nöbetçi askerlerin onun kaçmasından korktukları için değil onu korumak için beklediğini anlar.

Nöbetçilerle Sohbet

Rifat Ilgaz nöbetçi askerlerle sohbet ederken bir askerin bir kasetten diğer kasete şarkı aktardığını öğrenince ona bunun suç olduğunu söyler. Asker bunun bir tür reklam olduğunu savununca *Hababam Sınıfı* filminin yapım şirketinin bunun bir suç olduğunu bildiren tüm ilanlarına rağmen korsan videocular tarafından böyle kopyalanıp satıldığını anlatır. Asker böylece telif hakkı denen şeyi Rifat Ilgaz'dan öğrenir.

Sanatoryumdan Çıkış

Bir gün Kastamonu'dan gelen bir albay ona hakkındaki gözaltı kararının kaldırıldığını haber verir ve eğer isterse Ankara'ya sevk edilebileceğini söyler. Başhekim orada kalmasını tavsiye ettiği için kalmaya karar verir. İki ay sonunda sanatoryumdan çıkmak istediğinde yüklü bir borçla karşılaşır. Sigortalı olduğu için orada kaldığını söylese de ödeme yapmaya mecbur bırakılır. Makbuz yerine geçmesi için bir dilekçe yazdırır ancak dilekçeyi imzalamak istediğinde okuma yazma bilmeyenler gibi parmak basması istenir. Bundan hoşlanmasa da parmağını basar.

O sırada öğretmen arkadaşı Pakize Yelen ziyaretine gelmek istediğini söylemek için onu arar. Daday'ın sıkıyönetim komutanı olan eski öğrencisi Nihat Bey ile birlikte sanatoryuma gelir, Rifat Ilgaz'ı

alıp kendi evine götürür. Rifat Ilgaz'ın oğlu Aydın babasını Pakize Hanım'ın evinde bulur ve Cide'ye geri götürür.

Fahir Onger'in Sözleri

Rifat Ilgaz anıları arasında Fahir Onger'in kendisi hakkındaki sözlerine de yer verir. Fahir Onger Rifat Ilgaz'ı 1939 ve sonrası olarak iki şekilde anlamak gerektiğini yazar. 1939'da yazdıkları kişisel dünyasına odaklıyken 1939'dan sonra onu ölüme yaklaştıran tüberküloz, dar gelirliliği, İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı toplumsal ve ekonomik buhran, şehir hayatının artan sorunları gibi faktörler onu daha toplumsal konulara sevk etmiştir.

Mahkeme Salonunda

Bir gün İstanbul'da Cağaloğlu'nda yürürken avukat arkadaşı Vasık Balkış'la karşılaşır. Akşam hesabı Vasık Balkış'ın ödemesi koşuluyla beraber içmeye karar verirler. Önce Rifat Ilgaz'ın yazılarını teslim etmek için basımevine uğrarlar sonra da Vasık Balkış'ın ufak tefek işlerini halletmesi için adliyeye giderler. Rifat Ilgaz arkadaşını beklerken bir mahkeme salonunun önündeki listeye gözü takılır. O sırada mübaşir yanına gelip onun davasının az sonra görüleceğini söyler. Rifat Ilgaz o gün duruşması olmasına şaşırır. Mübaşir celbi teslim alıp almadığını sorar. Biraz sonra da sıranın ona geldiğini söyler. Rifat Ilgaz'ın arkadaşı işini bitirip yanına gelince ona duruşması olduğunu söyleyip salona girer.

Beraat ettiği bir cumhurbaşkanına hakaret davası olduğunu anlar. Savcı davayı Yargıtay'a göndermişti; Yargıtay yazısında hakaret görüyordu. Rifat Ilgaz savunmasını kendisinin yapacağını söyleyerek yazıda hakaret değil, ağır bir eleştiri olduğunu açıklar. Kararın açıklanmasını beklerken arkadaşı cebine bir miktar para koyarak eğer salıverilirse akşam kendisine içki ısmarlayacağını salıverilmezse de parayı içerde güle güle harcayabileceğini söyler. Kararın sonunda Rifat Ilgaz bir yıl cezaya mahkûm edilir.

TEMALAR

ADALET

Haksızlık Rifat Ilgaz bir öğretmen olarak kaleme aldığı *Sınıf* adlı şiir kitabında yer alan varlıklı ve yoksul çocuk tasvirlerinin sermayedarları aşağıladığı hatta komünist bir ajandayla onları yok etmeyi hedeflediği gerekçesiyle 1944 yılında 6 ay cezaya mahkûm edilir. Bu olaydan sonra sabıkalı olduğu için öğretmenlik mesleğinden men edilir. Gazetecilik mesleğini icra ederken kaleme aldığı *Hababam Sınıfı* adlı kitabı 1970'li yıllarda önce tiyatroya sonra da filme uyarlanır. Ancak filme uyarlanma sürecinde Rifat Ilgaz'ın yazarı varlığı hem senarist hem yönetmen hem de oyuncular tarafından adeta yok sayılır. Hatta film bir romandan uyarlanma değilmişçesine ismi jenerikten bile silinir. Rifat Ilgaz bu 6 aylık mahkûmiyetin yol açtığı haksızlıklarla ölene dek uğraşmak zorunda kalır.

POLİTİKA

Çatışma Rifat Ilgaz eleştirel kişiliği nedeniyle defalarca davalık olmuş bir gazetecidir. 1944 yılında ceza aldıktan sonra sessizliğe bürünmek yerine yazmaya devam eder. Gazetede yazdığı köşe yazıları, tek başına çıkardığı *Adembaba* adlı mizah dergisi ve aynı yıllarda kaleme aldığı *Devam* adlı şiir kitabı yüzünden defalarca dava edilir. Hükümetin yozlaşmışlığını ve halkın içinde yaşadığı fakirliğin boyutlarını hem mizah yoluyla hem de şiirleriyle dile getirmekten kaçınmaz.

İLİŞKİ

Vefa Cide'de gözüaltına alınıp öğretmen arkadaşlarıyla birlikte koğuştta bekletilirken sorgu odasından gelen sesleri duyar. Kendisini ziyarete gelen liseli öğrenciler onun kitaplarını neden okudukları sorulduğunda Cideli olduğu için veya babalarının arkadaşı olduğu için veya tanıdıkları ve sevdikleri için okudukları cevabını verirler. Bu gençlerden olan Fatoş fakir bir ailenin kızı olduğu için liseden sonra üniversiteye devam edemeyip Almanya'ya göç etmiş bir tanıdıklarıyla evlenir. Gittikten birkaç yıl sonra da Rifat Ilgaz'a bayram tebrik kartı göndermeyi unutmaz. Üstelik evlendikten sonra soyadı değişmesine rağmen kendini Rifat Ilgaz'a hatırlatmak için kartı eski soyadıyla imzalar.

İyilik Rifat Ilgaz sanatoryuma kaldırıldığında askerler ona son derece yakın davranır. Sanatoryuma onun istediği gibi çay getirip mutfakta hazırlayarak onunla beraber içerler. Gözüaltında olduğu için

gazete aldırması yasak olduğundan gazete okumak istediğinde diğer hastaların okuyup bıraktığı gazeteleri toplayıp okuması için ona getirirler.

PSİKOLOJİ

Aşağılanma Rifat Ilgaz ağır bir suç işlemiş gibi gözleri bağlı hâlde memleketi Cide'deki jandarma komutanlığından çıkarılıp onu nereye götüreceğini bilmediği jandarma aracına bindirilirken görebildiği kadarıyla etrafına bakar ve kalabalık arasında neşeyle dikilen Cide'nin ileri gelenlerini fark eder. Hepsi okuyan gençlerin, kendi çocuklarına öğretmenlik yapmış öğretmenlerin ve kendisinin bu şekilde araçlara bindirilip götürülmesinden haz almaktadır. Aralarında iyi okullarda öğrenim görmüş olmakla övünenler bile olduğunu gördükçe bu düşmanlığın sebebini sorgular.

Jandarma aracı onu ve yol arkadaşlarını Kastamonu'ya getirdiğinde Cideli olmanın Cideliler için ne kadar aşağılayıcı olduğunu, hiçbir Cidelinin Cideli olduğunu kolayca söyleyemediğini, onun yerine Sinoplu ya da Zonguldaklı olduğunu söylediğini hatırlar. Kendisine nereli olduğunu soran Kastamonulu askerin ona adeta Cideli olduğu gerçeğini itiraf ettirmeye çalıştığını düşünür. Bu yüzden Cideli olduğunu ve Cide'de doğduğunu defalarca tekrar eder.

Umursamazlık 12 Eylül 1980 darbesinden kısa süre önce Cide'de yaşadığı binanın karşısına oradan taşınmazsa binanın kurşuna dizileceğine dair bir pankart asıldığında komşusunun gelini pankartı yırtarak binanın bahçesine fırlatır. Rifat Ilgaz ise onu görmeye gelen oğlu Aydın'ın keyfini bozmamak için ona hiçbir şey söylemez ve geç saatlere kadar onunla balkonda oturup gecenin tadını çıkarır.

ETİK

Dayanışma Rifat Ilgaz Cide'de gözaltına alındığında cebinde hiç parası olmadan evden ayrılır. Öğretmen arkadaşlarıyla beraber bir jandarma aracına bindirildiğinde tıpkı arkadaşları gibi saatlerdir açtır. Karınlarını doyurmak istediklerinde çekinmeden arkadaşı Mustafa Yılmaz'dan borç ister.

Yolda karşılaştığı avukat arkadaşı Vasık Balkış'la adliyeye gidip tesadüfen davası olduğunu öğrendiğinde arkadaşı Vasık Balkış tutuklanırsa cezaevinde harcaması için ona bir miktar para verir. Nitekim Rifat Ilgaz o gün tutuklanır.

SAĞLIK

Hastalık Rifat Ilgaz vücudunun sınırlarını çok genç yaşta atlattığı tüberküloz ile çok iyi kavramıştır. O nedenle 70 yaşında Cide'de gözaltına alındığında koğuştaki arkadaşları gibi saatlerce ayakta bekleyemeyeceğini hemen anlayıp sağlığını gözeterek emirlere karşı çıkar. Nitekim Kastamonu'da onu muayene eden hekim tüberküloz yüzünden tedavi görmesi gerektiğini belirtir ve böylece Rifat Ilgaz da hakkındaki kararı cezaevinde değil sanatoryumda bekler.

TARTIŞMA SORULARI

1. Türkiye, Rifat Ilgaz'ın bir öğretmen olarak soruşturma geçirdiği ilk tarih olan 1944'ten emekli bir gazeteci olarak bu kitabı kaleme aldığı 1986'ya kadar birçok değişime tanıklık etmiştir. Örneğin, çok partili sisteme geçmiş, ilki özgürlükçü bir anayasa ile sonuçlanan iki darbe (1960, 1980) yaşamıştır. Bu bağlamda, Ilgaz'ın anıları değişen birçok şeye rağmen ifade özgürlüğünün ülkedeki durumu hakkında bize neler söyler?
2. Rifat Ilgaz'ın başına gelenleri onu toplumsal izolasyona iten bir yabancılaşma anlatısı olarak değil, mücadele etmeye yatkın bir kişinin anıları olarak okuyoruz. Bunda onun mizahla kurduğu ilişkinin bir payı olduğunu düşünebilir miyiz?
3. Rifat Ilgaz'ın tarikatlerin faaliyetlerini artırdığını özellikle belirttiği memleketi Cide'deki gençlerle kurduğu bağın kriminalleştirilmesi dönemin hükümetinin gençlik politikalarına dair bize ne söyler?